

ЈАЧАЊЕ АКУМУЛАТИВНЕ МОЋИ ПРИВРЕДНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА

У социјалистичкој привреди акумулација има друштвени карактер. О прибављању материјалних претпоставки за проширење постојећег обима производње старају се како привредне организације тако и друштвено политичке заједнице. Који ће од ових субјеката располагати већим делом друштвених средстава намењених акумулацији зависи од карактера и облика производних односа.

У првој фази развитка наше привреде средства акумулације била су централизована. Основне носиоце акумулације представљали су виши државни органи, док је удео нижих државних органа — органа на нивоу нижих друштвено политичких заједница и привредних организација — у средствима намењених проширењу производње био незнатан.

Са појавом и развојем радничког самоуправљања расте удео привредних организација у располагању средствима друштвене акумулације. Међутим, афирмисање привредних организација као носилаца акумулације није ишло у корак са привредним развојем наше земље. То се односи нарочито на обим остварења акумулације на нивоу привредних организација. Зато је даљи развој производних односа како у оквиру саме радне организације тако и између радне организације и друштвене заједнице захтевао веће учешће радних организација у средствима проширене репродукције. Систем мера назван „привредна реформа“ који је почео да се доноси и примењује од краја јула 1965 делује у правцу јачања положаја привредних организација у процесу остварења друштвене акумулације.

Да бисмо могли да сагледамо јачање акумулативне моћи привредних организација на основу измена појединих инструмената којима се формира и врши дистрибуција средстава акумулације размотрићемо најпре досадашњи положај привредних организација у процесу остварења акумулације, као и обим средстава која су остала радној организацији за вршење акумулације.

У првој фази економског развоја, у фази административног управљања привредом, државни органи представљају основне носиоце акумулације док привредне организације имају другоразредну улогу. Вишак рада захвата се разним инструментима и формира централистичким методом на нивоу друштвено политичких заједница. Државни органи на разним нивоима вршили су дистрибуцију средстава акумулације преко буџета. Веома мали део остајао је привредним организацијама за сопствену акумулацију. Какву су улогу имали поједини носиоци акумулације у области финансирања инвестиција и инвестиционог одржања показују следећи подаци (1).

---

(1) Статистички годишњак Југославије, 1954, с. 278.

	(у милионима динара)							
	1947	%	1948	%	1949	%	1950	%
Укупно инвестиције	41,554	100	60,190	100	74,611	100	67,985	100
Инвестиције из буџета	41,554	100	54,117	90	63,003	84,5	54,519	80,3
Из дела добити и опште државног амортизационог фонда и сличних средстава дирекција			4,962	8,2	8,215	11	8,973	13,1
Инвестиционо одржање из амортизационог фонда и сличних средстава предузећа			1,111	1,8	3,373	4,5	4,493	6,6

Из података видимо да су државни органи били у овом периоду основни носиоци акумулације. Највећи део средстава инвестирали су путем буџета. Затим долазе дирекције које су представљале административно-оперативна руководства. Предузећа располажу минималним средствима и то претежно оним која су намењена простој репродукцији (амортизација), док је износ намењен акумулацији симболичан.

Са развојем радничког самоуправљања мења се и метод остварења акумулације. Уводе се нови облици формирања и дистрибуције средстава акумулације. У овом периоду друштвени инвестициони фондови имају најзначајнију улогу. То може најбоље да покаже утрошак за инвестиције у основна средства који су остварили поједини носиоци акумулације из својих основних извора у периоду од 1953—1964 (2) :

	(у милијардама динара)											
	укупно	у %	средства федерације за инвестиције у привреди	износ у %	инвестициони фондови републике	износ у %	инвестициони фондови средстава и општина	износ у %	пословни фондови привредних организација	износ у %	инвестициона средства банака	износ у %
1953	201,6	100	38,0	18,8	158,8	78,8	4,9	2,4	...	...	—	...
1954	181,7	100	127,4	70	38,2	21,1	16,1	8,9	...	...	—	...
1955	179,8	100	141,5	78,5	19,7	10,7	14,9	8,8	...	...	3,7	2
1956	180,7	100	112,0	61,7	18,8	10,4	28,0	15,4	...	...	4,6	2,3
1957	209,5	100	150,2	71,6	17,2	8,3	35,6	17,0	...	...	6,5	3,1
1958	291,6	100	190,4	65,2	16,6	5,7	23,8	8,2	55,4	19,0	5,4	1,9
1959	403,2	100	275,1	68,1	21,6	5,3	35,7	8,8	63,6	15,8	7,2	1,8
1960	477,2	100	293,6	61,5	31,0	6,5	47,4	10,0	96,7	20,2	8,5	1,8
1961	568,3	100	365,5	64,6	41,1	7,2	49,6	8,3	102,9	18,3	9,2	1,6
1962	701,1	100	354,8	50,6	63,9	9,1	59,2	8,5	187,3	26,7	35,9	5,1
1963	874,4	100	308,5	35,3	97,1	11,2	72,6	8,3	263,6	30,0	132,6	15,2
1964	1144,3	100	103,3	9	96,6	8,4	75,5	6,6	278,5	24,3	590,4	51,7

Из података се види да је федерација била основни носилац акумулације све до 1963. Ову функцију она је остваривала преко Општег инвестиционог фонда који је постојао до 31. децембра 1963. Његова средства пренета су на специјализоване банке и Народну банку. Запажа се такође тенденција сталног пораста средстава пословних фондова привред-

(2) Статистички билтен Службе друштвеног књиговодства, бр. 11, с. 74 и 75.

них организација. Међутим, акумулативна моћ привредних организација није у потпуности исказана јер табела не обухвата податке о утрошку удружених средстава и издвојених средстава за учешће, прекорачења и гарантне износе која су била нарочито значајна у 1962 када су износила 81,7 милијарди дин. као и у 1964 у износу од 89,5 милијарди дин (3). Међутим и поред пораста улагања која остварују привредне организације њихово учешће у укупно уложеним средствима није много порасло. Одлучујућу улогу у остварењу укупне друштвене акумулације имали су друштвени инвестициони фондови.

Такав систем остварења акумулације није одговарао даљем развоју производних односа. Дистрибуција средстава акумулације преко инвестиционих фондова није била у складу са потребама привредног развоја јер су се друштвени инвестициони фондови, како истиче Д. Малешевић, „[...] само делимично заснивали на принципу економских кредитних односа и критерија пошто су субјективне одлуке појединих политичких фактора биле пресудне у проширеној репродукцији и пласману средстава уз врло компликован и економски неефикасан систем партиципација“ (4). Доследно примењивање принципа радничког самоуправљања захтевало је одговарајућа средства као своју материјалну основу. Друг Тито је још половином 1962 на Четвртом пленуму ЦК СКЈ, разматрајући проблем фондова, указао да треба ићи на предузећа и да „[...] морамо оставити предузећима извесне фондове који ће им бити потребни [...]“ (5). Идеја о афирмисању привредних организација као основних носилаца акумулације долази до изражаја нарочито у Резолуцији о основним смерницама за даљи развој привредног система (6), у Резолуцији о смерницама за израду друштвеног плана Југославије за период 1964—1970 (7) и на Осмом конгресу СКЈ (8).

Наведене идеје почеле су да се реализују нарочито мерама привредне реформе. Положај радних организација знатно је побољшан јер су извесне

(3) Ibid., с. 74.

(4) Д. Малешевић: Привредна реформа и радне организације „Економика предузећа“, 1965, бр. 8, с. 522.

(5) Четврти пленум Централног комитета СКЈ, Београд, 1962, с. 10.

(6) У Резолуцији о основним смерницама за даљи развој привредног система коју је Савезна скупштина донела 17 априла 1964, потреба јачања акумулативне моћи радних организација, истиче се на следећи начин: „Радне организације у привреди и друштвеним делатностима као непосредни носиоци привредног и друштвеног развика треба да постану и основни носиоци проширене репродукције. У ту сврху треба у даљем развоју нашег привредног система обезбедити радним организацијама самостално располагање средствима друштвене репродукције сразмерно њиховом уделу у стварању тих средстава и самостално доношење инвестиционих одлука у складу с друштвеним плановима и под условима једнаког кредитног система.“

(7) И у резолуцији о смерницама за израду друштвеног плана Југославије за период 1964—1970 коју је Савезна скупштина донела 25 новембра 1964, истиче се да је нужно „јачање улоге непосредних произвођача и радних организација у проширеној репродукцији“.

(8) На Осмом конгресу СКЈ било је доста речи о потреби јачања материјалне основе радних организација. О томе је посебно говорио друг Тито у свом реферату у делу који је посвећен радничком и друштвеном самоуправљању. И Едвард Кардељ указује на слабости досадашњег система остварења проширене репродукције. У Резолуцији Осмог конгреса о наредним задацима Савеза комуниста Југославије истиче се потреба јачања улоге непосредних произвођача у области проширене репродукције.

мере условиле јачање улоге произвођача и привредних организација у процесу остварења проширене друштвене репродукције. Од посебног значаја за повећање удела у укупним средствима друштвене акумулације којом располажу привредне организације јесу одредбе Зак. о изменама и допунама Зак. о доприносу из дохотка привредних организација, Зак. о измени и допуни Зак. о установљењу камате на фондове у привреди и Зак. о каматним стопама у привреди (9) јер се њима укида допринос из дохотка привредних организација а камата на фондове у привреди поставља на нове основе.

Допринос из дохотка представљао је велико оптерећење за привредне организације јер је захтевао знатан део вишка рада који би оне могле да користе за сопствену акумулацију. Основицу за обрачунавање доприноса била је пропорционална и једнака за све привредне организације и износа је 15% од дохотка. Извесне делатности биле су ослобођене од доприноса из дохотка. Према подацима службе друштвеног књиговодства укупан допринос из дохотка привредних организација износио је (10) :

(у милијардама динара)

1953	346,9
1954	204,3
1955	254,4
1956	237,5
1957	234,8
1958	256,6
1959	268,4
1960	357,7
1961	194,5
1962	125,6
1963	186,2
1964	225,1
1965	159,0

(јануар — септембар)

Укидањем доприноса из дохотка поправљен је материјални положај привредних организација. На основу резултата који су остварени у 1964 привредним организацијама из области индустрије остаће око 130 милијарди, трговини око 42 милијарди а грађевинарству око 26 милијарди дин. Наведени износи представљају повећање акумулативне моћи привредних организација, са једне стране, и за исти износ смањење административне прерасподеле средстава друштвене репродукције коју су остваривале друштвено политичке заједнице, са друге стране.

Камата на средства пословног фонда привредних организација представља посебан облик доприноса друштвеној заједници којим се захвата један део вишка рада привредне организације. Њу плаћају привредне организације за сва друштвена средства која су намењена обављању привредне делатности. Уведена је 1961, и представља приход федерације са

(9) Сва три закона објављена су у „Сл. листу СФРЈ“, 35/65.

(10) „Статистички билтен Службе друштвеног књиговодства“, 1965, бр. 11, с. 28.

изузетком камате на средства пословних фондова која служе за вршење комуналних, туристичких и угоститељских делатности, као и делатности услужног занатства која чине приход општине. Камата се плаћала по општој стопи од 6%. Поред ове опште стопе постојале су и посебне ниже стопе као и ослобођења извесних привредних делатности и одређених врста средстава. Због велике разлике у висини стопа (општа стопа била је 6%, као што смо навели, а посебне стопе за многе делатности и 1%) у 1964 стварна просечна стопа износила је по извесним прорачунима 2,7% (11). У току 1964 исплатиле су привредне организације на име камате на фондове 132,4 милијарде дин. (12).

Иако систем камате на фондове није у свим случајевима позитивно деловао у правцу одвајања дела чистог прихода за акумулацију код оних привредних организација које су плаћале камату по општој стопи јер су могле да се користе средствима банака пошто су камате на кредит биле минимално веће. Зато с правом закључује М. Елазар „привредне организације у пракси биле [су] стимулисане да за своје пословање првенствено користе кредит“ (13) а тек онда када своје проблеме не могу решити на други начин издвајају средства из чистог прихода за свој пословни фонд одакле касније остварују акумулацију.

Измена камате на фондове у привреди састоји се у томе што општа стопа сада износи 4% а посебне стопе 2,5% и 2%. Такође је знатно мањи број делатности које су оптерећене нижом каматном стопом. Ослобођења од обавезе плаћања камате прописана су такође, и то у облику ослобођења на одређени рок или у облику ослобођења невезаних за одређене рокове. Ослобођења у наведеним облицима односе се на мали број случајева и територија. Иако смањење опште каматне стопе од 6% на 4% и смањење случајева на које се примењују посебне стопе од 2,5% и 2%, као и ослобођења од плаћања камате на фондове делују у супротном правцу предвиђа се да просек ове стопе за целу привреду износи 2,8% (14).

Са становишта укупног прихода федерације по овом основу неће се догодити веће промене. Међутим, са становишта јачања акумулативне моћи привредних организација и развоја појединих привредних делатности, могу се очекивати значајни резултати. Као пример у том погледу може се узети индустрија. Највећи број привредних организација (из 15 индустријских грана) плаћало је камату по општој стопи од 6%. Садашња општа стопа од 4% омогућиће да индустрија повећа обим сопствене акумулације. Радни колективи, са своје стране, биће приликом расподеле чистог прихода више заинтересовани да издвоје већи део за пословни фонд, одакле ће моћи да остварују акумулацију јер је садашња камата на пословни фонд знатно нижа од камате на кредите на које ће бити упућени уколико немају сопствених средстава за остварење проширене репродукције.

(11) Наведени прорачун просечне стопе истичу Крешо Цеба и Милан Веслаћ у књизи: Привредна реформа, Загреб, 1965, с. 143.

(12) „Статистички билтен Службе друштвеног књиговодства“ 1965, б. 11, с. 28

(13) Мориц Елазар: Камата на фондове у привреди, “Економика предузећа”, 1965, бр. 10 с. 667.

(14) К. Цеча и М. Веслаћ: *op. cit.*, с. 143.

Ослобађање привредних организација од обавезе плаћања доприноса из дохотка као и смањење опште каматне стопе на фондове у привреди представљају материјалну основу за повећање акумулативне моћи привредних организације. Ово су уствари почетне мере привредне реформе у правцу јачања улоге радних колектива у процесу остварења друштвене репродукције. Засада не може бити речи о коначном положају привредних организација у остварењу укупне друштвене акумулације југословенске привреде јер је још увек реч о почетној фази привредне реформе.

Најзад сматрамо за потребно да укажемо на једну околност која представља објективну препреку на путу јачег афирмисања привредних организација као основних носилаца акумулације у садашњем периоду — недостатак средњерочног плана који знатно отежава доношење одлука о акумулацији. Многе привредне организације које располажу средствима за проширење производње или могу под повољним условима да их прибаве, немају увек јасну оријентацију те се чешће одлучују за улагања са краткорочним ефектом а доста ређе за обимнија улагања као што су оснивање нових погона, приступање новој врсти привредне делатности и сл. Доношење средњерочног плана омогућиће им сагледавање свог положаја у наредном периоду и лакше одлучивање за оптималнију варијанту. То ће са своје стране утицати на повољније остварење укупне друштвене акумулације.

Др. Владета Станковић

НАРОДНА КОНТРОЛА У ЧЕХОСЛОВАЧКОЈ СОЦИЈАЛИСТИЧКОЈ РЕПУБЛИЦИ

Контролна делатност у савременим друштвено-политичким системима заузима значајно место. Посматрамо ли контролну делатност као оцену примене и поштовања позитивних законских норми, или, још шире — као инструмент контроле рада органа и организација који врше послове од општег друштвеног интереса, можемо без тешкоћа одредити и њен друштвено-политички значај. Контролном делатношћу се значајно доприноси изражавању — проверавању и оцени ефикасности законских прописа за регулисање различитих друштвених односа у интересу владајуће класе. Пошто је одржавање и развијање одређеног друштвеног поретка интерес владајуће класе контролна делатност је једна од основних видова остваривања тог интереса.

С обзиром да је питање контролне делатности непосредно повезано са одржавањем друштвеног поретка, оно задире у интересе свих друштвених слојева, у односе јавне власти и друштва, народа и државе. Зато се проблем контролне делатности са политичког и друштвеног становишта поставља и решава зависно од тога какав је интерес владајуће класе.

У позитивном праву и социјалистичких и капиталистичких земаља контролна делатност заузима истакнуто место. Међутим, док се проблем контролне делатности у капиталистичким земљама неизбежно везује за раз-